

ISSN 1426-3904

Bociek

Biuletyn Klubu Przyrodników

Fot. M. Turzański

160 4/2024

Zawsze uważałem, że ćmy występujące w Polsce są niewielkich rozmiarów, do momentu kiedy w rzeczywistości zobaczyłem zawisaka tawulca. Jego wielkość, tj. długość ciała, zrobiła na mnie duże wrażenie. Pierwszego osobnika dostrzegłem w miarę łatwo, ale tylko dlatego, iż przesiadywał on na jasnym tle drewnianej deski. Natomiast drugi nieco mnie przestraszył, ponieważ „natknąłem” się na niego niespodziewanie, gdyż siedząc przytulony do gałęzi i „zlewając” się z nią był praktycznie niewidoczny. Ten motyl nocny, pomimo sporych rozmiarów ciała, w ciągu dnia w pozie spoczynkowej, gdy ma skrzydła złożone dachowato oraz tkwi nieruchomo przyczepiony do gałęzi czy kory drzew, jest stosunkowo trudny do wykrycia w biotopie.

wództwa podkarpackiego, na Pogórzu Dynowskim, a precyzyjniej na północno-wschodnich obrzeżach miasta Brzozów (UTM: EA70). Początkiem lata, tj. 22.06.2024 roku, znalazłem na niej najpierw samicę, a następnie samca tego nocnego motyla. Oba osobniki przesiadywały głową do góry, samica na drewnianej desce podtrzymującej krzak porzeczek czarnej *Ribes nigrum*, zaś samiec na jej gałęzi.

Zawisak tawulec *Sphinx ligustri* to gatunek motyla nocnego (Heterocera), czyli ćmy, z rodziny zawisakowatych (Lepidoptera: Sphingidae). Zawisakowate pobierają pokarm podobnie jak kolibry, zawisając w powietrzu dzięki szybkim trzepoczącym ruchom skrzydeł, stąd ich nazwa. Ćma ta występuje pospolicie w całej Polsce, prawie w całej Europie i ma zasięg palearktyczny. Można ją spotkać w lasach liściastych i mieszanych z udziałem jesionu *Fraxinus* sp., w parkach, alejach drzew, sadach, ogrodach czy innych terenach zielonych. Zawisak tawulec to owad o aktywności nocnej, w ciągu dnia tkwi przy party do pni/kory drzew i gałęzi krzewów, płotów, murów, kamieni itp. Osobniki dorosłe/doskonałe (*imago*), tzn. motyle, można spotkać od końca maja do końca lipca.

Samica zawisaka tawulca w sylwetce spoczynkowej.
Fot. Maciej Turzański – wszystkie

Zawisak tawulec

– olbrzymi nocny „koliber”

Spotkanie z parą tych tajemniczych, gigantycznych i kryptycznie ubarwionych pięknych ciem skłoniło mnie do napisania niniejszej publikacji. Miało ono miejsce na mojej przydomowej działce warzywno-owocowej, zlokalizowanej w centrum woje-

Miejsce stwierdzenia pary zawisaków tawulców, dla pokazania odległości użyto linijki 30 cm

Zawisak tawulec w pozycji spoczynkowej ma stosunkowo wysmukłe i wydłużone ciało. Głowa jest słabo zaznaczona, czułki nie są widoczne, natomiast w oczy rzuca się czarny tułów z jasną obwódką (u samca praktycznie jednolicie ciemny, zaś u samicy z osobliwym białawym przyprószeniem w jego tylnej części), przednie skrzydła są szarobrązowe z ciemnym paskiem przebiegającym wzdłuż ich środka, odwłok jest niewidoczny. Zupełnie inaczej, barwniej wygląda on z rozłożonymi skrzydłami. Człutki są dobrze widoczne (u samca szarawe, u samicy białe), zaś szczególną uwagę zwracają tylne skrzydła jasno-różowo-łososiowe z trzema czarnymi pręgami oraz odwłok, wzdłuż którego na grzbiecie biegnie dość szeroki jasnobrązowy pas z czarną linią pośrodku, zaś na jego bokach występują naprzemiennie intensywnie różowo-łososiowe i czarne poprzeczne obrączki. Ten motyw, wydawałoby się zdobniczy, ma jednak zupełnie inne ekologiczne zadanie polegające na odstraszeniu potencjalnych drapieżników.

U zawisaka tawulca dymorfizm płciowy, w tym także dwubarwność (dychromizm), są minimalnie zaznaczone. Samiec jest nieco mniejszy od samicy. Piśmiennictwo donosi, że rozpiętość skrzydeł motyla wynosi 9-12 cm, zaś długość ciała (głowa, tułów i odwłok) 44-50 mm. Zatem charakteryzuje się dość dużą zmiennością osobniczą. Zmierzone przeze mnie ćmy w postawie spoczynkowej (tzn. od czubka głowy do końca skrzydeł pierwszej pary) miały następującą długość/ wymiar: samica 64 mm i samiec 57 mm.

Samica zawisaka tawulca składa zazwyczaj pojedynczo jasnozielone jaja, tuż przy żyłce unerwienia, na dolnej stronie liścia różnych gatunków krzewów, młodych drzew czy zawieszonych niżej nad ziemią gałęzi. Po 10-20 dniach, w zależności od temperatury, z jaja wylęga się jego larwa. Jest ona duża –

tuż po wykluciu ma aż ok. 1 cm i po czterech diapauzach (linieniach) osiąga nawet do 9-11 cm długości – o wydłużonym kształcie, naga, jaskrawozielona (ale bywają melanistyczne formy), zdobiona w 7 liliowo-białych smug biegnących ukośnie po bokach jej ciała. Co specyficzne, na ostatnim segmencie odwłoka ma wyrostek w kształcie wygiętego kolca lub rogu, z czarnym wierzchem i końcówką. Starsze larwy zawisaka tawulca w spoczynku mają uniesioną przednią część ciała, co upodabnia je do sfinksa – stąd łacińska nazwa rodzajowa *Sphinx*. Gąsienice tej ćmy można spotkać w okresie od początku lipca do końca września.

Zawisak tawulec, podobnie jak i inne motyle, przechodzi przeobrażenie zupełne. Po zakończeniu rozwoju larwalnego (który trwa ok. 5-6 tygodni) i zgromadzeniu wystarczających zapasów, przed zimą gąsienica schodzi do ziemi, aby się zakopać (aż do głębokości 10 cm). Tam się przepoczwarza i zimuje jako poczwarka, czyli stadium spoczynkowe (*pupa*) otoczone maskującą, ciemnobrunatną okrywą. Podobnie jak i następująca po niej postać dorosła ma ona znaczne rozmiary – długość 50-55 mm. Poczwarka tej ćmy ma owalny, wydłużony kształt, a jej koniec jest ostro zakończony.

Angielska nazwa zawisaka tawulca (*the Privet hawk moth*) oznacza ćmę będącą drapieżnikiem ligustru i jednoznacznie przedstawia jedną z jej podstawowych roślin pokarmowych. Motyle zawisaka tawulca pobierają płynny pokarm – nektar kwiatowy, za pomocą długiej i cienkiej ssawki, zawisając przy tym nad kwiatem, stąd nazwa ich rodziny. W naszym kraju piją one nektar z kwiatów głównie mydlnicy lekarskiej *Saponaria officinalis*, lilaka pospolitego *Syringa vulgaris*, ligustru pospolitego *Ligustrum vulgare* i wiciokrzewu *Lonicera* sp. Zaś gąsienice zawisaka tawulca żerują na liściach roślin

Grzbietowa strona samca zawisaka tawulca z dobrze widocznym praktycznie jednolicie czarnym tułowiem

Prezentacja (i pomiar) długości w pozycji odpoczynku samca zawisaka tawulca, doskonale widoczny boczny profil i wzory na skrzydle pierwszej pary

żywielskich, którymi są lilak pospolity, ligustr pospolity, tawuła *Spiraea* sp., kalina *Viburnum* sp., trzmielina *Euonymus* sp., śnieguliczka *Symphoricarpos* sp., forsycja *Forsythia* sp. czy jesion i wiele innych gatunków roślin.

W ogromnym rzędzie motyli (Lepidoptera), najszybszymi i najwytrzymalszymi lotnikami są bez wątpienia zawisakowate. Inne ciekawe cmy z tej rodziny występujące w naszym kraju to m.in. nieco większa (rozpiętość skrzydeł 9-13,5 cm) zmierzchnica trupia główka *Acherontia atropos* – powszechnie znana dzięki specyficznemu rysunkowi na tułowiu przypominającemu zarys ludzkiej czaszki – czy znacznie mniejszy (rozpiętość skrzydeł 43-74 mm) fruczak gołąbek *Macroglossum stellatarum* – motyl aktywny w ciągu dnia, latający zarówno w pełnym słońcu, jak i podczas zachmurzenia, stąd znacznie częściej niż inne zawisakowate widywany.

Zawisak tawulec, pomimo tego, że jest szeroko rozpowszechniony i pospolity, nie jest często spotykany – szczególnie w postaci dorosłej. W Polsce nie jest objęty ochroną prawną.

Maciej Turzański

e-mail: maciej.turzański@interia.pl

BIBLIOGRAFIA

Dawidowicz Ł., Kucharczyk H. 2016. The Maria Curie-Skłodowska University Botanical Garden in Lublin as a refuge of the moths (Lepidoptera: Heterocera) within the city. *Acta Biologica* 23: 15-34. DOI: 10.18276/ab.2016.23-02

Hornemann A., Nässig W.A. 2017. Eine fast komplett melanistische Raupe von *Sphinx ligustri* aus Dresden in der Zucht aufgetreten (Lepidoptera: Sphingidae). *Nachr. entomol. Ver. Apollo*, N.F. 38 (2/3): 131.

Jonko C. 2024. *Lepidoptera Mundi* (formerly European Butterflies and Moths). Dostęp 10.07.2024. [https://lepidoptera.eu/start].

Koren T., Šašić M. 2023. An annotated checklist of hawk-moths (Lepidoptera: Sphingidae) of Croatia with their distribution and common names. *Nat. Croat.* 32(1): 49-68. DOI 10.20302/NC.2023.32.4

Pittaway A.R., Kitching I.J. 2000. Notes on selected species of hawkmoths (Lepidoptera: Sphingidae) from China, Mongolia and the Korean Peninsula. *Tinea* 16(3): 170-211.

Pławilszczikow N. 1972. Klucz do oznaczania owadów. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.

Raximov M.S., Omonov S.N. 2023. Bioecological peculiarity of the Privet hawk moth (*Sphinx ligustri*, Linnaeus, 1758). *International Journal of Entomology Research* 8(3): 17-19.

Sielezniew M., Dziekańska I. 2014. Zawisak tawulec – gigant wśród naszych ciem. *Przyroda Polska* 9: 8-9.

Verboven A. 2020. Rups van Ligusterpijlstaart *Sphinx ligustri* (Lepidoptera: Sphingidae) op Sierstruik *Spiraea nipponica* (Rosaceae). *Phegea* 48 (4) 01.xii.2020: 142.

Zahradník J. 2000. Przewodnik OWADY. MUL-TICO Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

Czekamy na Twój ARTYKUŁ NUMERU do kolejnych numerów Boćka! Najlepszy artykuł opublikujemy jako „temat z okładki”. Dla Autora przewidziana jest również miła niespodzianka. Zapraszamy do współtworzenia naszego kwartalnika. Teksty wraz ze zdjęciami wysyłajcie na adres e-mail: kamila.grzesiak.kp@gmail.com